

Όψεις του λεξιλογικού δανεισμού: δραστηριότητες για τη διερεύνηση του λεξιλογικού δανεισμού μέσα από το περιβάλλον των ηλεκτρονικών λεξικών.

Διευκρινίσεις

Οι δραστηριότητες που προτείνονται στη συνέχεια δεν προϋποθέτουν τη θεωρητική διερεύνηση του θέματος του γλωσσικού δανεισμού. Αν ο εκπαιδευτικός επιλέξει να παραλείψει τη δραστηριότητα της θεωρητικής διερεύνησης, καλό θα ήταν να επιδιώξει την εξοικείωση των μαθητών με τους απαραίτητους θεωρητικούς όρους, με τη βοήθεια μέρους του προτεινόμενου υποστηρικτικού υλικού (βλ. προτεινόμενη βιβλιογραφία). Κατά την περιγραφή της διδακτικής πορείας που προτείνουμε, εξηγούμε σε ποια σημεία είναι απαραίτητη η διευκρίνιση θεωρητικών όρων και ποιες βοηθητικές πηγές θα μπορούσε να αξιοποιήσει ο δάσκαλος για το σκοπό αυτό.

Γενικότερος στόχος των δραστηριοτήτων που προτείνονται είναι να μελετήσουν οι μαθητές τα γλωσσικά δάνεια της ελληνικής από άλλες γλώσσες μέσα από τη συστηματική παρατήρηση και επεξεργασία των ευρημάτων που κάθε φορά προκύπτουν από τις αναζητήσεις στο υλικό του λεξικού. Σε καθεμιά από τις επιμέρους προτεινόμενες δραστηριότητες, ο εκπαιδευτικός καθιστά σαφείς στους μαθητές τους στόχους των αναζητήσεων που θα πραγματοποιήσουν και τους δίνει τις απαραίτητες οδηγίες, για να αξιοποιήσουν αποτελεσματικά τα εργαλεία που παρέχει το περιβάλλον της σύνθετης αναζήτησης. Η αναλυτική περιγραφή που ακολουθεί δεν αποσκοπεί να παρουσιάσει έναν αυστηρά δομημένο τρόπο εφαρμογής διδακτικών σεναρίων, αλλά να καταστήσει σαφές ποιος είναι κάθε φορά ο επιμέρους διδακτικός στόχος και μέσα από ποιες τεχνικές μπορεί να υλοποιηθεί.

Διευκρινίζεται εδώ ότι προτείνονται ορισμένες λειτουργικά εφαρμόσιμες ιδέες αξιοποίησης των δυνατοτήτων που παρέχει το περιβάλλον, από τις οποίες ο εκπαιδευτικός μπορεί να επιλέξει όποιες θεωρεί περισσότερο ενδιαφέρουσες και να τις προσαρμόσει, ανάλογα με το επίπεδο των μαθητών και τις προτεραιότητες που ο ίδιος θα θέσει κατά τη διδασκαλία του φαινομένου.

Η διερεύνηση του φαινομένου του γλωσσικού δανεισμού μέσα από το ηλεκτρονικό περιβάλλον του *Λεξικού της Κοινής Νεοελληνικής* καλό είναι να έχει ως στόχο την παραγωγή προφορικού ή/και γραπτού λόγου από τους μαθητές. Καθ' όλη τη διάρκεια της διδακτικής πορείας, οι ομάδες των μαθητών θα κρατούν τις απαραίτητες σημειώσεις, ώστε στο τέλος κάθε φάσης να συντάσσουν προφορικές εισηγήσεις, με τις οποίες

θα εξηγούν στους συμμαθητές τους την πορεία που ακολούθησαν, τους στόχους που έθεσαν και τα συμπεράσματα στα οποία οδηγήθηκαν. Στο τέλος της διαδικασίας, κάθε ομάδα ή κάθε μαθητής θα συντάξει γραπτό κείμενο με θέμα το γλωσσικό δανεισμό και τις επιμέρους όψεις του, βασισμένος στη γνώση που έχει κατακτήσει εμπειρικά μέσα από το σχετικό μάθημα.

Αφετηρία

Η πορεία της διδακτικής αξιοποίησης των λεξικών με σκοπό την κατανόηση των επιμέρους όψεων του γλωσσικού δανεισμού, πιστεύουμε ότι χρειάζεται να έχει οικεία για τους μαθητές αφετηρία. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να αξιοποιήσει κάποια επίκαιρη αφορμή, για να φέρει στη σχολική τάξη τη συζήτηση σχετικά με την αρκετά μεγάλη συχνότητα εμφάνισης δάνειων λέξεων στον καθημερινό μας λόγο, προφορικό και γραπτό. Τη σύντομη συζήτηση θα επισφραγίσει κάποιο αυθεντικό κείμενο, πιθανότατα δημοσιογραφικού λόγου, αντιπροσωπευτικό της πληθώρας δάνειων λέξεων που θα μπορούσε ο εκπαιδευτικός να επιλέξει και να παρουσιάσει στους μαθητές. Από τα ημερήσια φύλλα των εφημερίδων, μπορεί κανείς εύκολα να αντλήσει κείμενα, τα οποία περιλαμβάνουν σχετικά πρόσφατα δάνεια, προερχόμενα από γλώσσες υψηλού κύρους και κυρίως από την αγγλοαμερικανική. Μία δυνατότητα είναι να επιλεγεί ένα κείμενο με περιεχόμενο σχετικό με τις νέες τεχνολογίες και το διαδίκτυο, που να περιλαμβάνει σε αξιοπρόσεκτο βαθμό δάνειες λέξειςⁱ. Πιστεύουμε ότι τα δάνεια από την αγγλική είναι μία ικανοποιητική αφετηρία για να διερευνήσουν οι μαθητές τις όψεις του γλωσσικού δανεισμού, επειδή είναι προτιμότερο να ξεκινούν από στοιχεία που τους είναι περισσότερο οικεία, και για το λόγο αυτό έχουν περισσότερες πιθανότητες να προξενήσουν εξαρχής το ενδιαφέρον τους.

1^ο σενάριο διερεύνησης: Γνωριμία με τις λιγότερο γνωστές όψεις του δανεισμού

Ο στόχος της δραστηριότητας που προτείνεται στη συνέχεια είναι να γνωρίσουν οι μαθητές και τις άλλες μορφές του γλωσσικού δανεισμού, εκτός από τα άμεσα δάνειαⁱⁱ, προσαρμοσμένα ή απροσάρμοστα, με τα οποία ενδεχομένως ταυτίζουν το φαινόμενο. Τους εμπλέκουμε σε μία διερευνητική διαδικασία, η οποία καταστρώνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε κάθε επιμέρους βήμα να οδηγεί κατά τρόπο ‘φυσικό’ στο επόμενο και το ενδιαφέρον των μαθητών να συντηρείται μέσα από την ικανοποίηση ότι πραγματοποιούν ‘ανακαλύψεις’ αξιοποιώντας τα εργαλεία αναζήτησης στο λεξικό.

Προτεινόμενα βήματα:

α) Οι μαθητές, αφού διαβάσουν το κείμενο που έχει επιλέξει ο εκπαιδευτικός, θα εντοπίσουν τις λέξεις που πιστεύουν ότι είναι δάνειες, θα κάνουν υποθέσεις σχετικά με το ποια είναι η γλώσσα της προέλευσής τους και στη συνέχεια θα τις αναζητήσουν στο ΛΚΝ. Άμεσος στόχος της αναζήτησης αυτής θα είναι να ελέγξουν, με βάση τις πληροφορίες που περιλαμβάνονται στο ετυμολογικό μέρος των σχετικών λημμάτων (εφόσον οι λέξεις αυτές αποτελούν λήμματα του λεξικού), αν οι υποθέσεις τους επαληθεύονται ή όχι. Χρησιμοποιούν, δηλαδή, σε πρώτη φάση τις δυνατότητες αναζήτησης στο λεξικό, για να ερευνήσουν και να ελέγξουν μόνοι τους κατά πόσο είναι εύστοχες οι υποθέσεις τους. Μέσα από αυτή την έρευνα, θα έχουν τη δυνατότητα να κρίνουν και να αναθεωρήσουν, αν χρειαστεί, οι ίδιοι τις απόψεις τους, χωρίς κάποια παρέμβαση ή διόρθωση από μέρους του δασκάλου.

β) Το πιθανότερο είναι ότι οι περισσότερες από τις λέξεις που θα αναζητήσουν στο λημματολόγιο του λεξικού θα περιλαμβάνουν στο ετυμολογικό μέρος την ένδειξη *αγγλ.* που σημαίνει ότι το λήμμα έχει κάποια ετυμολογική σχέση με την αγγλική γλώσσαⁱⁱⁱ. Με αφορμή αυτή τη διαπίστωση, ο δάσκαλος θα ζητήσει από τους μαθητές να αναζητήσουν τα λήμματα που προβάλλονται στο παράθυρο διαλόγου της Σύνθετης Αναζήτησης στο Λ.Κ.Ν. και ετυμολογούνται από την αγγλική γλώσσα (ως μοναδικός όρος της αναζήτησης εισάγεται η βραχυγραφία *αγγλ.* στο πεδίο *Ετυμολογία*).

Όπως θα διαπιστωθεί, εμφανίζονται πάρα πολλά λήμματα (2.674 εγγραφές) που έχουν την ένδειξη *αγγλ.* στο πεδίο *Ετυμολογία*. Για το λόγο αυτό, προτείνουμε σε πρώτη φάση οι μαθητές, σε συνεργασία με τον εκπαιδευτικό, διατρέχοντας τον προβαλλόμενο κατάλογο λημμάτων, να επιλέγουν από κοινού τυχαία λήμματα που εμφανίζονται σε διάφορα σημεία του και να εξετάζουν και τις υπόλοιπες πληροφορίες που περιλαμβάνονται στο ετυμολογικό μέρος των άρθρων, εκτός από τη βραχυγραφική ένδειξη στην οποία στηρίχθηκε η αναζήτηση. Ο στόχος αυτής της διαδικασίας είναι οι μαθητές να διαβάσουν τις βραχυγραφικές ενδείξεις των όρων που δηλώνουν τις επιμέρους περιπτώσεις/ μορφές δανεισμού, στις οποίες εξαρχής επιδιώκουμε να τους οδηγήσουμε και να διαπιστώσουν μέσα από αυτές ότι ο γλωσσικός δανεισμός έχει διαφορετικές όψεις και δεν ταυτίζεται απλώς με την υιοθέτηση μιας ξένης λέξης με συγκεκριμένη μορφή και σημασία^{iv}.

Κατά τη διαδικασία αυτής της ‘φυλλομέτρησης’, ο δάσκαλος θα στρέψει τους μαθητές να παρατηρήσουν ότι οι λέξεις που προβάλλονται στη λίστα των αποτελεσμάτων παρουσιάζουν μεγάλη ανομοιογένεια: άλλες αποτελούν μη προσαρμοσμένα λεξικά δάνεια (όπως *αϊλάινερ*), άλλες είναι προσαρμοσμένα λεξικά δάνεια (όπως *ακρυλικός*, *αμφεταμίνη*) και άλλες, και αυτές είναι και οι περισσότερες, από άποψη μορφής μοιάζουν να μην έχουν προέλευση από την αγγλική γλώσσα ούτε γενικότερα κάποιου είδους ξενική προέλευση (σε αυτές ανήκουν οι πρώτες ήδη λέξεις που προβάλλονται στη λίστα: *αβιογενετικός*, *άβυσσος*). Οι λέξεις που εμπίπτουν στην τελευταία αυτή περίπτωση είναι στην πλειοψηφία τους *μεταφραστικά δάνεια*, *σημασιολογικά δάνεια* και *διεθνισμοί*. Ο δάσκαλος στη συνέχεια θα αξιοποιήσει τις παρατηρήσεις που θα διατυπώσουν οι μαθητές σχετικά με τα ευρήματα της αναζήτησής τους, για τους καθοδηγήσει στη συστηματικότερη διερεύνηση των περιπτώσεων δανεισμού που αναδύονται μέσα από τα λήμματα που το λεξικό συνδέει ετυμολογικά με την αγγλική γλώσσα.

γ) Οι μαθητές, μετά την πρώτη γνωριμία τους με τον ανομοιογενή χαρακτήρα των δανείων που προέρχονται από την αγγλική και με τις πληροφορίες που περιλαμβάνονται στο ετυμολογικό μέρος των λημμάτων, θα στραφούν στο να διερευνήσουν τις επιμέρους μορφές του δανεισμού, αφού πρώτα τις καταγράψουν συστηματικότερα μέσα από το μεγάλο δείγμα των λημμάτων που η προέλευσή τους σχετίζεται με την αγγλική γλώσσα.

Μία ενδιαφέρουσα δυνατότητα εκκίνησης αυτής της διαδικασίας είναι να εντοπίσουν οι μαθητές, μέσα από τα προβαλλόμενα λήμματα, τις λέξεις που αν τις συναντούσαν στο κείμενο που τους δόθηκε δε θα τις χαρακτήριζαν ως δάνειες. Ο στόχος μας είναι να οδηγηθούν στον εντοπισμό των περιπτώσεων μεταφραστικού και σημασιολογικού δανεισμού καθώς και της ύπαρξης διεθνισμών μέσα από τα λήμματα του λεξικού που θα επιλέξουν οι ίδιοι και από τα οποία, όπως είμαστε βέβαιοι εκ των προτέρων, τα περισσότερα εμπίπτουν στις παραπάνω περιπτώσεις.

Μπορούν να εργαστούν γι’ αυτό το σκοπό ατομικά ή σε ολιγομελείς ομάδες. Κάθε μαθητής ή κάθε ομάδα είναι καλό να επιλέξει λίγα μόνο λήμματα (π.χ. πέντε) και, για να μην επισημάνουν όλοι τα ίδια, μπορεί κάθε ομάδα να κάνει την έρευνά της σε λήμματα που έχουν διαφορετικά αρχικά γράμματα. Δίπλα σε κάθε ένα από τα λήμματα που θα καταγράψουν θα αντιγράψουν τις ακριβείς ετυμολογικές πληροφορίες που δίνονται για αυτό στο αντίστοιχο άρθρο του ΛΚΝ. Ως δείγμα, αντιγράφουμε τις ετυμολογι-

κές πληροφορίες που δίνονται για έξι από τα λήμματα που θεωρούμε πιθανό ότι θα επέλεγαν ανάμεσα σε αυτά που έχουν αρχικό γράμμα το *α*.

αβιογενετικός -ή -ό [λόγ. < αγγλ. abiogenetic < abiogene(sis) = *αβιογένε(σις)* -tic = -τικός]

άβυσσος η [λόγ.: 1: αρχ. $\square$ βυσσος $\square$ (λαϊκό: *ο άβυσσος, η άβυσσο*) 2: σημδ. γαλλ. abysse ή αγγλ. abyss (< αρχ. $\square$ βυσσος)· 3: ελνστ. σημ.]

άγναθος -η -ο [λόγ. < αγγλ. agnathous < a- = α-¹ + αρχ. γνάθ(ος) -ous = -ος]

αγνοώ -ούμαι [λόγ.: 1: αρχ. $\square$ γνο $\square$ · 2: σημδ. αγγλ. ignore]

αγνωστικισμός [λόγ. < αγγλ. agnosticism < agnostic = *αγνωστικ(ιστής)* -ism = -ισμός]

αεροδιάδρομος [λόγ. *αερο-* + *διάδρομος* μτφρδ. αγγλ. air corridor]

Παρατηρούμε ότι και τα έξι από τα παραπάνω λήμματα έχουν την ένδειξη *λόγ.* (λόγιο), δύο από αυτά την ένδειξη *σημδ.* (*σημασιολογικό δάνειο*) και ένα την ένδειξη *μτφρδ.* (*μεταφραστικό δάνειο*). Μία άλλη βραχυγραφική ένδειξη που έχουν πολλές πιθανότητες να ανιχνεύσουν στο ετυμολογικό μέρος των λημμάτων που θα επιλέξουν είναι η βραχυγραφία *διεθ.* (*διεθνισμός*). Στο σημείο αυτό, είναι σκόπιμο ο εκπαιδευτικός να αποσαφηνίσει στους μαθητές τους όρους *λόγιο*, *μεταφραστικό δάνειο*, *σημασιολογικός δανεισμός*, *ορθογραφικός δανεισμός*, *απόδοση*, *αντιδάνειο*, *διεθνισμός* με τη βοήθεια των σχετικών πληροφοριών που δίνονται στην εισαγωγή του Λεξικού της Κοινής Νεοελληνικής^v και στα ερμηνεύματα σχετικών λημμάτων του ίδιου λεξικού (στα λήμματα *δάνειο*, *δανεισμός*, *αντιδάνειο*^{vi}, *διεθνισμός* 2, *λόγιος*).

δ) Αφού επεξηγηθούν οι όροι που δηλώνουν επιμέρους όψεις του δανεισμού, οι μαθητές με την καθοδήγηση του δασκάλου μπορούν να πραγματοποιήσουν μερικές αναζητήσεις στο λεξικό μέσα από τις οποίες θα βρουν παραδείγματα λημμάτων που θα τους βοηθήσουν να κατανοήσουν στην πράξη το περιεχόμενο των όρων αυτών. Η τεχνική αναζήτησης που μπορούν να εφαρμόσουν είναι απλή: κάθε ομάδα εισάγει στο πεδίο *Ετυμολογία* έναν από τους βραχυγραφικούς όρους αναζήτησης *σημδ.*, *μτφρδ.*, *διεθ.*, *αντδ.* μαζί με το χαρακτήρα % και μία από τις βραχυγραφικές ενδείξεις του Λ.Κ.Ν. που δηλώνουν τις γλώσσες καταγωγής λέξεων της ελληνικής^{vii}. Ενδεικτικά παραθέτουμε ορισμένα παραδείγματα συνδυασμού όρων αναζήτησης: *αντδ.%ιταλ.*, *διεθ.%αγγλ.*, *μτφρδ.%γερμ.*, *σημδ.%γαλλ.* Αυτές οι αναζητήσεις δε θα γίνουν με στόχο να συστημα-

τοποιοιθούν τα ευρήματά τους, προκειμένου να εξαχθούν συγκεκριμένου τύπου συμπεράσματα (όπως θα γίνει με αυτές που προτείνουμε στη συνέχεια). Αποσκοπούν απλώς στην ουσιαστική εμπέδωση των όψεων του δανεισμού μέσα από επαρκή παραδείγματα.

Η διερεύνηση των επιμέρους μορφών του δανεισμού μπορεί να προχωρήσει και να γίνει συστηματικότερη μέσα από την αναζήτηση των δανείων που είναι καταγεγραμμένα στο λεξικό, εκτός από αυτά που ετυμολογούνται από την αγγλική. Στις επιμέρους αναζητήσεις που θα γίνουν στο σώμα των λημμάτων του λεξικού θα συμπληρώνεται το πεδίο *Ετυμολογία* με τις βραχυγραφικές ενδείξεις που κάθε φορά μας εξυπηρετούν. Σε αυτή την επόμενη φάση, οι μαθητές μπορούν να αξιοποιήσουν τις δυνατότητες αναζήτησης στο λεξικό, με σκοπό να κατανοήσουν καλύτερα τη φύση των μορφών του γλωσσικού δανεισμού, που ενδεχομένως μέχρι εκείνη τη στιγμή αγνοούσαν. Επιμέρους στόχοι αυτής της διερευνητικής διαδικασίας είναι:

- να διαπιστώσουν το μεγάλο αριθμό περιπτώσεων σημασιολογικού και μεταφραστικού δανεισμού, που ενδεχομένως κάποιες φορές υπερβαίνει τον αριθμό των άμεσων λεξικών δανείων, καθώς επίσης το σημαντικό αριθμό διεθνισμών και αντιδανείων. Ιδιαίτερα, ο σημαντικός αριθμός αντιδανείων και διεθνισμών μπορεί να λειτουργήσει ως αφετηρία για να κατανοήσουν ότι ο γλωσσικός δανεισμός είναι μία διαδικασία διαρκούς συναλλαγής μεταξύ των γλωσσών που βρίσκονται σε επαφή, η οποία συμβάλλει στον αμοιβαίο εμπλουτισμό τους.
- να κατανοήσουν ότι ο μεταφραστικός δανεισμός επηρέασε την εξέλιξη και τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου της ελληνικής δίνοντας ώθηση στη δημιουργία νέων παράγωγων και σύνθετων λέξεων.
- να συνειδητοποιήσουν ότι ο σημασιολογικός δανεισμός συμβάλλει διαχρονικά στη σημασιακή εξέλιξη των λέξεων και στην επέκταση των σημασιών τους.
- να εξετάσουν τη συχνότητα εμφάνισης των επιμέρους μορφών του δανεισμού σε σχέση με τις γλώσσες προέλευσης των δανείων, δηλαδή τις γλώσσες με τις οποίες ήρθε σε επαφή η ελληνική.
- να διερευνήσουν αν υπάρχει κάποια σχέση ανάμεσα στο λόγιο ή μη λόγιο χαρακτήρα της προέλευσης ενός δανείου^{viii} και στο είδος του δανεισμού ή τη γλώσσα προέλευσής του.

Η δραστηριότητα μπορεί να μεθοδευτεί στη συνέχεια ως εξής: οι μαθητές μοιράζονται σε ομάδες των 2-4 ατόμων (ανάλογα με το μαθητικό δυναμικό της τάξης και τον αριθμό των διαθέσιμων ηλεκτρονικών υπολογιστών στην αίθουσα του σχολικού εργαστηρίου).

Βήμα 1^ο

Κάθε ομάδα αναλαμβάνει να κάνει αναζητήσεις εισάγοντας

α) στο πεδίο Ετυμολογία έναν από τους όρους: **μτφρδ.** (μεταφραστικό δάνειο), **σημδ.** (σημασιολογικός δανεισμός), **διεθ.** (διεθνισμός) **αντδ.** (αντιδάνειο) και

β) στο πεδίο *Λέξη-Λήμμα* διαφορετικό αρχικό γράμμα συμπληρωμένο από το χαρακτήρα * (π.χ. **α***).

Στη συνέχεια, ο δάσκαλος, θέτοντας τα κατάλληλα ερωτήματα, θα εκμαιεύσει από τους μαθητές ορισμένες παρατηρήσεις σε σχέση με τη μορφή των λημμάτων που προβάλλονται στα αποτελέσματα των αναζητήσεων με τους παραπάνω όρους.

Ακολουθούν ορισμένες διαπιστώσεις που ανακύπτουν μέσα από την προσεκτική παρατήρηση των ευρημάτων που προβάλλονται κατά τις προτεινόμενες αναζητήσεις και που ενδεχομένως ο εκπαιδευτικός μπορεί να αξιοποιήσει διδακτικά.

- Σημαντικό μέρος των λημμάτων που χαρακτηρίζονται ως *διεθνισμοί* (περισσότερα από τα μισά) δεν αποτελούν πλήρη λεξήματα αλλά συνθετικά, προθήματα και επιθήματα. Οι διεθνισμοί στο σύνολό τους χαρακτηρίζονται ως λήμματα λόγιας προέλευσης.
- Τα λήμματα που χαρακτηρίζονται ως μεταφραστικά και σημασιολογικά δάνεια δεν αποτελούνται από μορφήματα δανεισμένα από άλλες γλώσσες, αλλά από μορφήματα της ελληνικής γλώσσας που συχνά προέρχονται από ρίζες της αρχαίας ελληνικής. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία τα λήμματα αυτά είναι προϊόντα λόγιου σχηματισμού (η ένδειξη που το δηλώνει είναι η βραχυγραφία **λόγ.** αμέσως μετά την αγκύλη που σηματοδοτεί την έναρξη του ετυμολογικού μέρους). Ο αριθμός των λημμάτων που αποτελούν μεταφραστικά και σημασιολογικά δάνεια είναι εντυπωσιακά μεγάλος (3.091 και 3.147 αντίστοιχα).
- Σε αντίθεση με τα σημασιολογικά και τα μεταφραστικά δάνεια ένα μικρό μόνο μέρος από τα λήμματα που προβάλλονται ως *αντιδάνεια* χαρακτηρίζονται ως λόγια αντιδάνεια. Τα περισσότερα από αυτά έχουν μη λόγια προέλευση.

Βήμα 2^ο

Στο επόμενο βήμα οι μαθητές θα κάνουν ειδικότερες αναζητήσεις στο πλαίσιο των οποίων θα εφαρμόσουν τη χρήση συνδυασμένων όρων στο πεδίο *Ετυμολογία*. Συγκεκριμένα, θα διερευνήσουν το κάθε ένα από τα παραπάνω είδη δανεισμού σε σχέση με διαφορετικές γλώσσες προέλευσης των δανείων. Η τεχνική που θα εφαρμόσουν κατά την αναζήτηση είναι να εισάγουν στο πεδίο *Ετυμολογία* μία από τις παραπάνω τέσσερις βραχυγραφικές ενδείξεις που δηλώνουν το είδος του δανεισμού (*μτφρδ.*, *σημδ.*, *διεθ.*, *αντδ.*) το χαρακτήρα % (χωρίς ενδιάμεσα διαστήματα) και στο τέλος τη βραχυγραφική ένδειξη της γλώσσας προέλευσης των δανείων^{ix}. Μπορούν να πειραματιστούν εισάγοντας τις βραχυγραφικές ενδείξεις διαφόρων γλωσσών και να καταγράφουν τα αποτελέσματα που εμφανίζονται κάθε φορά.

Ακολουθούν ορισμένες παρατηρήσεις που μπορούν να προκύψουν μέσα από αρκετές δοκιμαστικές αναζητήσεις στο λεξικό. Οι παρατηρήσεις που παρατίθενται εδώ έχουν κυρίως στατιστικό χαρακτήρα και μπορούν να αξιοποιηθούν στο πλαίσιο της διδακτικής διαδικασίας με τρόπο τέτοιο, ώστε να καλλιεργήσουν την επίγνωση των μαθητών για τη σχέση μεταξύ γλωσσικού δανεισμού και πολιτισμικών ανταλλαγών.

- Ο μεγαλύτερος αριθμός μεταφραστικών και σημασιολογικών δανείων προέρχεται από την αγγλική, τη γαλλική και τη γερμανική, ακολουθεί η ιταλική και οι νεολατινικές, ενώ τα σχετικά δάνεια από την τουρκική είναι ελάχιστα.
- Τα λήμματα που χαρακτηρίζονται ως διεθνισμοί συνδέονται στην πλειοψηφία τους με την αγγλική και τη γαλλική γλώσσα και ακολουθεί η γερμανική και οι νεολατινικές. Δεν υπάρχουν διεθνισμοί που η ετυμολογία τους να συνδέεται με την τουρκική γλώσσα.
- Τα λήμματα που χαρακτηρίζονται ως αντιδάνεια και είναι προϊόντα συναλλαγής της ελληνικής με άλλες γλώσσες συνδέονται ετυμολογικά κυρίως με τις εξής γλώσσες: την τουρκική, τη λατινική στις διάφορες φάσεις εξέλιξης της, την ιταλική, τη γαλλική και την αραβική (η σειρά με την οποία αναφέρονται οι γλώσσες είναι ανάλογη με το πλήθος των αντιδανείων). Ελάχιστα μόνο από τα χαρακτηριζόμενα ως αντιδάνεια συνδέονται με τη γερμανική και την αγγλική.

Βήμα 3^ο

Δίνουμε στους μαθητές ως επιπλέον όρο αναζήτησης στο πεδίο της ετυμολογίας και πριν από τους υπόλοιπους όρους την ακολουθία «*λόγ.%*», με σκοπό να βρουν αν για τις

επιμέρους κατηγορίες ή περιπτώσεις δανεισμού τα αποτελέσματα μειώνονται δραστικά ή όχι.

Συγκεκριμένα, προκύπτουν οι εξής παρατηρήσεις:

- Οι διεθνισμοί είναι στο σύνολό τους λόγιας καταγωγής.
- Τα μεταφραστικά και τα σημασιολογικά δάνεια είναι στην πλειοψηφία τους λόγιας προέλευσης.
- Τα αντιδάνεια είναι στο μεγαλύτερο ποσοστό τους μη λόγιας καταγωγής.

2^ο σενάριο διερεύνησης: Εστίαση στα άμεσα δάνεια λόγιας προέλευσης

Μία ενδιαφέρουσα εναλλακτική εκδοχή συνέχισης της δραστηριότητας από το σημείο εκείνο κατά το οποίο έχει ολοκληρωθεί η πρώτη φάση διερεύνησης των δανείων που ετυμολογούνται από την αγγλική είναι να εστιάσει ο εκπαιδευτικός, στα λήμματα που στο ετυμολογικό μέρος των άρθρων τους έχουν την ένδειξη *λόγ.* (λόγιο) πριν από τη βραχυγραφική ένδειξη της γλώσσας (στην περίπτωσή μας < *αγγλ.*). Όπως πληροφορούμαστε από την εισαγωγή του λεξικού, η ένδειξη αυτή δηλώνει ότι οι λέξεις αυτές αποτελούν λόγιας προέλευσης *άμεσα δάνεια* από την αγγλική.

Η αφορμή για την εξέταση αυτών των δανείων μπορεί να προκύψει και μέσα από την παρατήρηση των αποτελεσμάτων της αρχικής αναζήτησης. Ανάμεσα στα λήμματα αγγλικής καταγωγής που οι μαθητές ενδεχομένως δε θα χαρακτήριζαν ως δάνεια υπάρχουν πολλά που εμπεριέχουν στο ετυμολογικό τους μέρος την ένδειξη «*λόγ.* < *αγγλ.*». Για παράδειγμα, στο μικρό δείγμα των έξι λημμάτων που παραθέτουμε παραπάνω υπάρχουν τρία λήμματα με την ένδειξη αυτή: *αβιογενετικός*, *άγναθος* και *αγνωστικισμός*. Οι ενδείξεις «< abiogenetic, < agnathous, < agnosticism» σημαίνουν ότι αυτές οι λέξεις είναι άμεσα λεξικά δάνεια από την αγγλική, ότι δηλαδή η ελληνική εισήγαγε αυτές τις λεξικές μονάδες ως λέξεις κατασκευασμένες στην αγγλική γλώσσα, άσχετα αν τα συστατικά τους είναι μορφήματα της αρχαίας ελληνικής. Οι λέξεις αυτές μεταφέρθηκαν στη νέα ελληνική στο πλαίσιο ειδικών λεξιλογίων με την παρέμβαση μορφωμένων ομιλητών της ελληνικής (*λόγιος δανεισμός*), οι οποίοι επέβαλαν την απαραίτητη μορφολογική και φωνολογική προσαρμογή. Αποτέλεσμα είναι η μορφή αυτών των λέξεων να αφήνει ανυποψίαστους τους μέσους φυσικούς ομιλητές της ελληνικής για το γεγονός ότι αυτές αποτελούν προϊόντα γλωσσικού δανεισμού. Στα επόμενα βήματα στρέφουμε το ενδιαφέρον των μαθητών σε συστηματικότερη διερεύνηση των λημμά-

των του Λεξικού που έχουν την ένδειξη *λόγ. < αγγλ.* στο ετυμολογικό τους μέρος. Ακολουθεί η περιγραφή μίας πιθανής πορείας.

Βήμα 1^ο

Οι μαθητές μπορούν να πραγματοποιήσουν αναζήτηση στο λεξικό με τους ακόλουθους όρους:

-Στο πεδίο *Λέξη-Λήμμα*: κάθε ομάδα πληκτρολογεί διαφορετικό αρχικό γράμμα συνδεδεμένο από το χαρακτήρα *. Πληκτρολογώντας, για παράδειγμα, *α**, περιορίζουμε το πεδίο της αναζήτησης στις λέξεις που αρχίζουν από *α*, ώστε να μην έχουμε μεγάλο όγκο αποτελεσμάτων, πράγμα που θα δυσκόλευε την επεξεργασία τους. Αν χωριστούν σε ομάδες και πραγματοποιήσουν διαφορετικές αναζητήσεις, καλό είναι να δοθεί σε κάθε ομάδα κάποιο αρχικό γράμμα που έχει πιθανότητες να εμφανίσει ικανοποιητικό αριθμό αποτελεσμάτων. Καλό είναι ο δάσκαλος να κάνει κάποιες προηγούμενες δοκιμές.

-Στο πεδίο *Ετυμολογία*: όλες οι ομάδες πληκτρολογούν την ακολουθία «*λόγ. < αγγλ.*», περιορίζοντας την αναζήτηση στα λήμματα που έχουν λόγια ετυμολογία και είναι άμεσα δάνεια από την αγγλική.

Βήμα 2^ο

Ζητούμε από τους μαθητές να παρατηρήσουν τα λήμματα που βρέθηκαν κατά τις προηγούμενες αναζητήσεις, ώστε να τα χαρακτηρίσουν ως προς το βαθμό προσαρμογής τους στο μορφολογικό σύστημα της νέας ελληνικής (ποια θεωρούν ότι είναι πολύ ή λίγο προσαρμοσμένα και ποια όχι). Τους ζητούμε να διαχωρίσουν τα προσαρμοσμένα από τα μη προσαρμοσμένα δάνεια, αφού τους διαφωτίσουμε ως προς τα κριτήρια που θα εφαρμόσουν για να κάνουν αυτόν τον διαχωρισμό.

Μπορούμε να τους ζητήσουμε αρχικά να στηριχθούν στο γλωσσικό τους αίσθημα, θέτοντάς τους το ερώτημα «Ποιες από αυτές τις λέξεις σας ‘ακούγονται’/ φαίνονται ελληνικές και ποιες όχι». Στη συνέχεια, αφού ακούσουμε τις απαντήσεις τους, μπορούμε να τους βοηθήσουμε να καταστήσουν ενσυνείδητα τα διαισθητικά κριτήρια, με βάση τα οποία διατυπώνουν την κρίση ως προς το αν μία λέξη φαίνεται ελληνική. Τους προσανατολίζουμε δηλαδή στο να συνειδητοποιήσουν ότι προσαρμοσμένες δάνειες λέξεις είναι αυτές που ακολουθούν το μορφολογικό σύστημα της νέας ελληνικής (προσαρμόζονται δηλαδή σε συγκεκριμένο κλιτικό παράδειγμα, εφόσον ανήκουν σε ένα από τα

μέρη του λόγου που είναι κλιτά για την ελληνική γλώσσα) και τους φωνοτακτικούς της κανόνες (δεν εμφανίζουν δηλαδή συνδυασμούς φθόγγων που είναι ξένοι προς το σύστημα της νέας ελληνικής, π.χ. *αντιτράστ, απαρτχάιντ*). Εφιστούμε την προσοχή κυρίως στις καταλήξεις των δάνειων λέξεων ως δείκτες προσαρμογής ή μη προσαρμογής τους.

Στα αποτελέσματά της αναζήτησής μας παρατηρούμε ότι:

- Τα περισσότερα από τα λόγια δάνεια από την αγγλική γλώσσα είναι προσαρμοσμένα στο μορφολογικό σύστημα της νέας ελληνικής. Απροσάρμοστες είναι μόνο οι λέξεις: *αγιατολάχ, αϊλάινερ, αντεργκράουντ, αντιτράστ, αουτσάιντερ, απαρτχάιντ, άφτερ σέιβ*.
- Τα λήμματα *ανακόντα* και *ανιόν*, όπως διαπιστώνουμε, δεν έχουν υποστεί καμία προσαρμογή κατά τη μεταφορά τους από την αγγλική στη νέα ελληνική, αλλά από σύμπτωση μοιάζουν προσαρμοσμένες και μάλιστα θα μπορούσαν να θεωρηθούν από αρκετούς φυσικούς ομιλητές απόλυτα ελληνικές ως προς την προέλευσή τους.

Ακολουθεί πίνακας με τα παραπάνω λήμματα διαχωρισμένα στις δύο κατηγορίες και συνοδεύεται από ορισμένες παρατηρήσεις.

Προσαρμοσμένες λέξεις			Μη προσαρμοσμένες λέξεις
αβιογενετικός	αλουμίνιο	αντιαλλεργικός	αγιατολάχ
αγγλικανισμός	αλταϊκός	αντιαναιμικός	αϊλάινερ
αγγλικανός	αλφαβητίζω	αντιαρρυθμικός	ανακόντα
άγναθος	αμνιοκέντηση	αντιβαλλιστικός	ανιόν
αγνωστικισμός	αμφεταμίνη	αντιβιοτικός	αντεργκράουντ
αγνωστικιστής	αμφισεξουαλικός	αντιβίωση	αντιτράστ
αγοραφοβικός	αναβολικός	αντιδιαβητικός	αουτσάιντερ
αδαμαντίνη	αναβολισμός	αντιθρομβωτικός	απαρτχάιντ
αεροβικός	αναισθησιολογία	αντιρευματικός	άφτερ σέιβ
αεροθεραπεία	αναισθησιολόγος	αντιστατικός	
αερομηχανική	αναισθητικός	αντιφεμινισμός	
αζιμούθιο	ανακροτικός	αντιφεμινιστής	

αθεϊστικός	αναλγητικός	αραμαϊκός	
αθηρωσκλήρωση	αναχρονιστικός	αρτιοδάκτυλα	
αιολικός 2	ανδροκρατία	αρχαιολατρία	
ακαθισία	ανδρολογία	αρχαιομετρία	
ακέλας	ανδρολόγος	άστατο	
ακρυλικός	ανθρακίτης	ασυμπτωματικός	
ακρώνυμο	ανθρωπογενετικός	αταβιστικός	
αλλόμορφο	ανθρωπογονία	ατόλη	
αλλοτροπισμός	ανθρωπογονικός	αυστραλιανός	
άλμπατρος	ανοδικός 2	αυτοματισμός	

- Από τα λήμματα που συμπεριλάβαμε στη λίστα με τα προσαρμοσμένα δάνεια μόνο 16 (σε σύνολο 66) σχηματίζονται από ρίζες καθαρά ξένης (αγγλικής ή άλλης) καταγωγής. Όλα τα υπόλοιπα σχηματίζονται από ρίζες ελληνικής καταγωγής, οι οποίες αξιοποιήθηκαν σε διάφορες ιστορικοπολιτισμικές φάσεις από ομιλητές της αγγλικής ή άλλων ευρωπαϊκών γλωσσών για το σχηματισμό νέων λέξεων με σκοπό τη δήλωση νέων κάθε φορά εννοιών. Τις περισσότερες φορές οι λέξεις αυτές ανήκουν στην ορολογία επιστημονικών ή τεχνικών κλάδων, ανήκουν όπως λέμε, σε κάποιο ειδικό λεξιλόγιο.
- Από τα λήμματα που συμπεριλάβαμε στη λίστα με τα μη προσαρμοσμένα, τα δύο (*ανακόντα* και *ανιόν*), αν και δεν έχουν υποστεί καμία αλλαγή ή προσαρμογή κατά το πέρασμά τους από την αγγλική στην ελληνική γλώσσα, από σύμπτωση μοιάζουν προσαρμοσμένες λέξεις. Το πιθανότερο είναι ότι οι μαθητές θα τις θεωρήσουν προσαρμοσμένα δάνεια, γι' αυτό θα χρειαστεί ο εκπαιδευτικός να τους παροτρύνει να ελέγξουν τις πληροφορίες που δίνονται στο ετυμολογικό μέρος των σχετικών λημμάτων, από τις οποίες φαίνεται ότι οι λέξεις μεταφέρθηκαν αυτούσιες από την αγγλική στην ελληνική. Είναι ενδιαφέρον να σταθεί κανείς στο γεγονός ότι οι δύο αυτές λέξεις έφτασαν στην νέα ελληνική μέσω της αγγλικής, χωρίς να είναι αγγλικές στην καταγωγή τους. Η λέξη *ανακόντα* προέρχεται από γλώσσα της Κεϋλάνης, ενώ η λέξη *ανιόν* είναι απόγονος αρχαιοελληνικής μετοχής που έφτασε στη νέα ελληνική με συγκεκριμένη και ειδική σημασία και ως ουσιαστικό πια, διαμέσου αγγλικής γλώσσας.

Βήμα 3^ο

Ζητούμε από τους μαθητές να χωρίσουν σε ομάδες τα λήμματα, ανάλογα με την γραμματική κατηγορία στην οποία ανήκουν. Αυτό μπορεί να χρησιμεύσει στη συνέχεια για να διατυπώσουμε κάποιες στατιστικού τύπου υποθέσεις, που θα τροφοδοτήσουν με τη σειρά τους το ενδιαφέρον για νέα έρευνα. Επισημαίνουμε ότι τα μη προσαρμοσμένα δάνεια δεν είναι πάντοτε σαφές σε ποια γραμματική κατηγορία ανήκουν, εφόσον είναι άκλιτα και επομένως δεν ακολουθούν κάποιο συγκεκριμένο κλιτικό παράδειγμα ούτε η μορφή τους γενικότερα παραπέμπει σε συγκεκριμένο μέρος του λόγου. Μπορεί να αντληφθεί κανείς σε ποιο μέρος του λόγου ανήκει κάθε λέξη από τη σημασία και τη χρήση της, αλλά και αυτό δεν είναι πάντοτε σαφές. Για παράδειγμα, η λέξη *αουτσάιντερ* χαρακτηρίζεται από το λεξικό ως ουσιαστικό, αλλά έχει και επιθετική χρήση («τύπος αουτσάιντερ»). Στη συνέχεια, θα εστιάσουμε την προσοχή μας μόνο στα προσαρμοσμένα δάνεια.

Βήμα 4^ο

Αφού ξεχωρίσουν οι μαθητές τα προσαρμοσμένα δάνεια, καλούνται να παρατηρήσουν το δείγμα τους, για να εντοπίσουν αν οι λέξεις που το αποτελούν έχουν κάποια τυχόν κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά, όπως για παράδειγμα καταλήξεις (επιθήματα) που εμφανίζονται με αξιοσημείωτη συχνότητα.

Στο δείγμα των προσαρμοσμένων λόγιων δάνειων επιθέτων και ουσιαστικών από την αγγλική γλώσσα με αρχικό γράμμα το *α-* παρατηρείται συχνή εμφάνιση ή απλώς επανάληψη ορισμένων επιθημάτων. Αυτά είναι τα εξής:

Στα ουσιαστικά	Στα επίθετα
-ισμός αγγλικανισμός αγνωστικισμός αλλοτροπισμός αναβολισμός αντιφεμινισμός	-ικός αβιογενετικός αγοραφοβικός αεροβικός αθεϊστικός αιολικός 2

αυτοματισμός -ιστής αγνωστικιστής αντιφεμινιστής -ίνη αδαμαντίνη αμφεταμίνη	ακρυλικός αλταϊκός αμφισεξουαλικός αναβολικός αναισθητικός ανακροτικός αναλγητικός αναχρονιστικός ανθρωπογενετικός ανθρωπογονικός ανοδικός 2 αντιαλλεργικός αντιαναιμικός αντιαρρυθμικός αντιβαλλιστικός αντιβιοτικός αντιδιαβητικός αντιθρομβωτικός αντιρευματικός αντιστατικός αραμαϊκός ασυμπτωματικός αταβιστικός -ανός αγγλικανός αυστραλιανός
--	--

Ο στόχος αυτού του βήματος της δραστηριότητας είναι να καταρτίσουν έναν κατάλογο από παραγωγικά επιθήματα που εμφανίζονται συχνά στα προσαρμοσμένα δάνεια λόγιας προέλευσης από την αγγλική. Ο σκοπός είναι να αναγνωρίσουν ότι τα επιθήματα αυτά έχουν τα αντίστοιχά τους στην αγγλική γλώσσα, όπως και σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες, να κατανοήσουν ότι αυτά τα (πολύ παραγωγικά ομολογουμένως) στοιχεία σχηματισμού νέων λέξεων, αν και έχουν συνήθως σαφή καταγωγή από τις κλασικές

γλώσσες, έχουν σύνθετη ιστορία και είναι προϊόντα μακραίωνων συναλλαγών μεταξύ της ελληνικής και των υπόλοιπων (ευρωπαϊκών κυρίως) γλωσσών με τις οποίες ήρθε σε επαφή. Η εκδοχή αυτή που μπορεί να πάρει το σενάριο διδασκαλίας του φαινομένου του γλωσσικού δανεισμού μέσα από την αξιοποίηση της ηλεκτρονικής μορφής του ΛΚΝ αποσκοπεί στο να φωτίσει και άλλες διαστάσεις του φαινομένου που δείχνουν ότι δε συνίσταται απλώς στη μονόπλευρη άσκηση επιρροής από μία γλώσσα σε άλλη, αλλά σε μία δημιουργική διαδικασία ανταλλαγής στοιχείων που συμβάλλει στον εμπλουτισμό των γλωσσών.

3^ο σενάριο: Διερεύνηση των δανείων μη λόγιας προέλευσης

Μία άλλη δυνατότητα είναι να διερευνηθούν τα χαρακτηριστικά των δάνειων λέξεων της ελληνικής που δε χαρακτηρίζονται ως δάνεια λόγιας καταγωγής, ώστε οι μαθητές να εξάγουν συμπεράσματα σχετικά την ποσότητα αυτών των δανείων σε σχέση με τη γλώσσα προέλευσης ή με το βαθμό προσαρμογής τους σε σύγκριση με τα δάνεια λόγιας προέλευσης.

Η τεχνική αναζήτησης είναι η εξής: Οι μαθητές συμπληρώνουν στο πεδίο *Ετυμολογία* το χαρακτήρα «[» και αμέσως μετά τη βραχυγραφική ένδειξη της γλώσσας^x. Μπορούν να περιορίσουν τα αποτελέσματα της αναζήτησης εισάγοντας διαφορετικό κάθε φορά αρχικό χαρακτήρα στο πεδίο *Λήμμα*. Επειδή ο αριθμός των αναζητήσεων δεν μπορεί να είναι πολύ μεγάλος θα προτιμηθούν οι γλώσσες που έχει αποδειχθεί ότι αποτελούν τις κύριες πηγές γλωσσικών δανείων για την ελληνική.

Καταγράφουμε ορισμένες παρατηρήσεις που προκύπτουν και οι οποίες μπορούν να αξιοποιηθούν από τον δάσκαλο, για να συζητήσει με τους μαθητές ζητήματα που θα τους βοηθήσουν να συνδέσουν το φαινόμενο του γλωσσικού δανεισμού με πολιτισμικές και ιστορικές συνθήκες.

- Ο αριθμός των δανείων μη λόγιας προέλευσης παρουσιάζει μεγάλη απόκλιση από γλώσσα σε γλώσσα. Τα αποτελέσματα μπορούν να συγκριθούν με αυτά που βρέθηκαν κατά την αναζήτηση δανείων λόγιας καταγωγής, να συγκριθεί δηλαδή ο αριθμός των δανείων λόγιας προέλευσης και των δανείων μη λόγιας προέλευσης από την ίδια γλώσσα. Ο λόγιος ή μη λόγιος χαρακτήρας της καταγωγής των δανείων μπορεί να συσχετιστεί με το κύρος που έχουν για τους ομιλητές της ελληνικής και με την εικόνα που αυτοί έχουν για κάθε γλώσσα. Επίσης, το μεγάλο ποσοστό μη λόγιας προέλευσης δανείων από ορισμένες γλώσσες, όπως η τουρ-

κική και η ιταλική, θα συνδεθεί με τις ιστορικές συνθήκες και συγκεκριμένα με τη μακρόχρονη επαφή των ομιλητών της ελληνικής με τους ομιλητές αυτών των γλωσσών.

- Ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις προκύπτουν σε σχέση με το βαθμό και το ποσοστό προσαρμογής των δανείων που έχουν εισαχθεί στην ελληνική χωρίς την παρέμβαση των λόγιων. Οι παρατηρήσεις αυτές δεν είναι ομοιογενείς για κάθε γλώσσα. Τα δάνεια μη λόγιας καταγωγής από την αγγλική είναι σε πολύ μικρό ποσοστό προσαρμοσμένα, τουλάχιστον σε πολύ μικρότερο ποσοστό σε σχέση με τα δάνεια λόγιας καταγωγής (Στο λεξικό καταγράφονται μόνο 134 λήμματα-δάνεια μη λόγιας καταγωγής, ενώ τα άμεσα δάνεια λόγιας καταγωγής που καταγράφονται είναι αρκετά περισσότερα). Παρόμοια είναι τα δεδομένα και για τα δάνεια μη λόγιας καταγωγής από τη γερμανική και τη γαλλική. Αντιθέτως, υψηλό ποσοστό προσαρμογής παρουσιάζουν τα μη λόγιας προέλευσης δάνεια από την τουρκική και την ιταλική. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να ενθαρρύνει τους μαθητές να προβληματιστούν και να δώσουν πιθανές ερμηνείες σε αυτήν την ανομοιογένεια.

Ιδέες για εναλλακτικές δραστηριότητες προσέγγισης του γλωσσικού δανεισμού

Εστίαση σε συγκεκριμένα επιθήματα (παραγωγικές καταλήξεις)

Πιθανό επόμενο βήμα είναι να επιλέξουμε ένα από αυτά τα επιθήματα π.χ. **-ισμός** ή **-ικός** και να εξετάσουμε την εμφάνισή του στο λεξιλόγιο της νέας ελληνικής σε σχέση με το δανεισμό από την αγγλική ή και από άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες. Για παράδειγμα, μέσα από τη δυνατότητα καταμέτρησης των ευρημάτων (λημμάτων) που μας δίνει το περιβάλλον των ηλεκτρονικών λεξικών, έχουμε τα στατιστικά στοιχεία από τις ακόλουθες αναζητήσεις και μπορούμε να διατυπώσουμε πολλαπλά συμπεράσματα:

Προτείνουμε ορισμένες πιθανές αναζητήσεις

1^η Αναζήτηση

*ισμός ή *ικός στο πεδίο Λέξη-Λήμμα και Ουσιαστικό ή Επίθετο αντίστοιχα στο πεδίο Τύπος Λήμματος

2^η Αναζήτηση

*ισμός ή *ικός στο πεδίο Λέξη-Λήμμα και Ουσιαστικό ή Επίθετο αντίστοιχα στο πεδίο Τύπος Λήμματος

λόγ. στο πεδίο Ετυμολογία

(τα αποτελέσματα είναι ελάχιστα λιγότερα από τα προηγούμενα αποτελέσματα διαπιστώνουμε ότι τα περισσότερα ουσιαστικά σε -ισμός και τα επίθετα σε -ικός είναι λόγιας προέλευσης)

3^η Αναζήτηση

*ισμός ή *ικός στο πεδίο Λέξη-Λήμμα και Ουσιαστικό ή Επίθετο αντίστοιχα στο πεδίο Τύπος Λήμματος

λόγ. < αγγλ. στο πεδίο Ετυμολογία

(τα αποτελέσματα λιγοστεύουν σημαντικά)

ή

***ισμός ή *ικός στο πεδίο Λέξη-Λήμμα**

λόγ. < γαλλ. στο πεδίο Ετυμολογία

Συσχετισμός του δανεισμού με τη γραμματική κατηγορία των δανείων

Η αρχική αναζήτηση στην προηγούμενη δοκιμή έδωσε μόνο ένα ρήμα (*αλφαβητίζω*) και κανένα λήμμα από τις γραμματικές κατηγορίες *αντωνυμία, επίρρημα, επιφώνημα, μόριο, πρόθεση, σύνδεσμος*. Η αναζήτηση με τους όρους **λόγ. < αγγλ.** στο πεδίο *Ετυμολογία* και *Ρήμα* στο πεδίο *Τύπος Λήμματος* (χωρίς κανέναν περιορισμό ως προς το αρχικό γράμμα των ζητούμενων λημμάτων) δίνει μόνο τέσσερα αποτελέσματα: *αλφαβητίζω, ραδιοτηλεγραφώ, σνιφάρω, υπνωτίζω*.

Μπορούμε να θέσουμε ως ζήτημα προς διερεύνηση το να εξετάσουν οι μαθητές σε ποιο βαθμό και από ποιες γλώσσες η ελληνική έχει δανειστεί ρήματα. Η βασική ένδειξη που υπάρχει στα άρθρα των λημμάτων, για να δηλώσει ότι ένα λήμμα αποτελεί δάνειο, είναι η βραχυγραφία με την οποία σημαίνεται η γλώσσα προέλευσης του δανείου. Με δεδομένο αυτό και μετά από σύντομη ενημέρωση των μαθητών για το νόημα των βραχυγραφικών ενδείξεων και των συμβόλων^{xi} (όπως <, >, [] που χρησιμοποιούνται από τους συντάκτες του λεξικού στο πεδίο της ετυμολογίας, μπορούμε να ζητήσουμε από τους μαθητές να χωριστούν σε ομάδες και να πραγματοποιήσουν διαφορετικές αναζητήσεις, με σκοπό στο τέλος να παρουσιάσουν στους υπόλοιπους και, αν μπορούν, να σχολιάσουν τα ευρήματα.

Παρουσιάζεται στη συνέχεια μία ενδεικτική στρατηγική αναζήτησης:

Όλες οι ομάδες των μαθητών επιλέγουν *Ρήμα* στο πεδίο *Τύπος Λήμματος* και κάθε ομάδα αναλαμβάνει να αναζητήσει τα δάνεια από διαφορετική γλώσσα. Μπορούν να αναζητηθούν δάνεια από γλώσσες με τις οποίες γνωρίζουν οι μαθητές ότι έχει έρθει σε επαφή η ελληνική, όπως για παράδειγμα η αγγλική, η γαλλική, η γερμανική, η ιταλική, η τουρκική.

Για κάθε γλώσσα, κάθε ομάδα μαθητών θα πραγματοποιήσει δύο διαδοχικές αναζητήσεις:

- α) με το σύμβολο «<» πριν από τη βραχυγραφική ένδειξη της δανείστριας γλώσσας και
- β) με το σύμβολο «[» και χωρίς κενό διάστημα πριν από τη βραχυγραφική ένδειξη της δανείστριας γλώσσας.

Ακολουθούν πίνακες με το σύνολο των λημμάτων που δίνουν οι δύο διαδοχικές αναζητήσεις για τις πέντε προαναφερόμενες γλώσσες. Βρέθηκαν 14 λήμματα από την αγγλική, 48 από τη γαλλική, 87 από την ιταλική, 24 από την τουρκική και κανένα από τη γερμανική.

1. αγγλική	2. γαλλική			
1. αλφαβητίζω	1. βιογραφώ	15. κομπλάρω	29. παρκάρω	43. συνδικαλίζω
2. φλιπάρω	2. βομβαρδίζω	16. κρεπάρω 2	30. παρκετάρω	44. ταπετσάρω
3. λιντσάρω	3. βουλκανίζω	17. λανσάρω	31. παρλάρω	45. τηλεφωνώ
4. μποϊκοτάρω	4. φανατίζω	18. μακιγιάρω	32. παστεριώνω	46. τρακάρομαι
5. ντοπάρω	5. φιλμάρω	19. μαρσάρω	33. πατρονάρω	47. τρενάρω
6. ραδιοτηλεγραφώ	6. φιζάρω	20. μονολογώ	34. πλασάρω	48. χρονομετρώ
7. ριλαξάρω	7. φρεζάρω	21. μποϊκοτάρω	35. πλिसάρω	
8. σερφάρω	8. φωσφορίζω	22. ντεραπάρω	36. προβοκάρω	
9. σκανάρω	9. γαλβανίζω	23. ντοπάρω	37. ρεμιζάρω	
10. σνιφάρω	10. ηλεκτρίζω	24. ντουμπλάρω	38. ρετουςάρω	
11. σπινάρω	11. καμουφλάρω	25. ντραπάρω	39. ροντάρω	
12. σπιντάρω	12. καναλιζάρω	26. ντρεσάρω	40. σαμποτάρω	
13. τσεκάρω	13. κλασάρω	27. οξειδώνω	41. σατιρίζω	
14. υπνωτίζω	14. κλατάρω	28. οργανώνω	42. στιλιζάρω	

3. ιταλική				
1. αβαράρω	19. γκλασάρω	37. ξεσκαρτάρω	55. παρκετάρω	73. σενιάρω
2. αβιζάρω	20. γκρινιάζω	38. λιμάρω	56. παρλάρω	74. σερβίρω
3. ακομπανιάρω	21. γραπώνω	39. λουστράρω	57. παρφουμάρω	75. σκαμπανεβάζω
4. ακοστάρω	22. γρασάρω	40. μαντάρω	58. πασάρω	76. σκαπουλάρω
5. αλάρω	23. γρινιάζω	41. μαρινάρω	59. πατεντάρω	77. σκιστάρω
6. αμπαλάρω	24. ιντριγκάρω	42. μαρκάρω	60. πετσικάρω	78. σκορτσάρω
7. αραδιάζω	25. καλμάρω	43. μοντάρω	61. πικάρω	79. σουλατσάρω
8. αριβάρω	26. καλουμάρω	44. μοστράρω	62. πιλοτάρω	80. σπεκουλάρω
9. βολτάρω	27. καρατάρω	45. μουντάρω	63. ποζάρω	81. σταμπάρω
10. φαλιρίζω	28. κομπλιμεντάρω	46. μπανιαρίζω	64. πρεσάρω	82. στιμάρω
11. φερμάρω	29. κοντρολάρω	47. μπαρκάρω	65. προβάρω	83. στουκάρω
12. φιγουράρω	30. κοπιάρω	48. μπαφιάζω	66. προβοκάρω	84. στραπατσάρω
13. φιλτράρω	31. κοτσάρω	49. μπλοκάρω	67. ραφινάρω	85. ταπετσάρω
14. φορτσάρω	32. κουμαντάρω	50. μποϊκοτάρω	68. ρεφάρω	86. τεζάρω
15. φουμάρω	33. κουράρω	51. ντεραπάρω	69. ριμάρω	87. τρακάρω
16. φρεζάρω	34. κουρντίζω	52. ντοκουμεντάρω	70. ρολάρω	
17. φρενάρω	35. κρεπάρω 1	53. ορτσάρω	71. σαλπάρω	
18. γαρνίρω	36. κριτικάρω	54. παρκάρω	72. σαλτάρω	

4. τουρκική				
1. βαριεστίζω	6. καπλαντίζω	11. μπατιρίζω	16. νταγιαντίζω	21. σοβατίζω
2. διαγουμίζω	7. κουλαντρίζω	12. μπεζερίζω	17. ντερλικώνω	22. ταχταρίζω
3. γλεντώ	8. μπαγλαρώνω	13. μπιτίζω	18. σαβουρντίζω	23. τσακίζω
4. καβουρντίζω	9. μπαϊλντίζω	14. μπουχτίζω	19. σακουλεύομαι	24. τσατίζω
5. καζαντίζω	10. μπατάρω	15. νταβραντίζω	20. σαστίζω	

Παρατηρήσεις

Ο αριθμός των δάνειων ρημάτων από τις πέντε γλώσσες που αρχικά επιλέχθηκαν είναι πολύ μικρός σε σχέση με το σύνολο των δανείων από τις γλώσσες αυτές. (Μπορούμε να έχουμε μία πρώτη γενική εικόνα της διαφοράς, αν κάνουμε αναζητήσεις με τους ίδιους

όρους στο πεδίο της ετυμολογίας και αφήνοντας κενό το πεδίο Τύπος Λήμματος ή επιλέγοντας στο πεδίο αυτό Ουσιαστικό ή Επίθετο.)

Τα δάνεια ρήματα που προέκυψαν από τις παραπάνω αναζητήσεις είναι, στο σύνολό τους, προσαρμοσμένα στο μορφολογικό σύστημα της νέας ελληνικής. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία προσαρμόζονται στη νέα ελληνική με την κατάληξη **-άρω** (στα δάνεια από την αγγλική, τη γαλλική και την ιταλική), σε μικρότερο βαθμό με την κατάληξη **-ίζω** (στα δάνεια και από τις τέσσερις γλώσσες αλλά κυρίως από την τουρκική) και σε λίγες περιπτώσεις εμφανίζεται και η κατάληξη **-ώνω**.

Επιπλέον παρατηρήσεις από τη σύγκριση των παραπάνω αποτελεσμάτων με αποτελέσματα εναλλακτικών αναζητήσεων.

Αγγλική. Η αναζήτηση με μόνη τη βραχυγραφία **αγγλ.** έδωσε πολύ περισσότερα αποτελέσματα, από τα οποία τα περισσότερα έχουν στο ετυμολογικό πεδίο τις ενδείξεις **σημδ.** ‘σημασιολογικός δανεισμός’ ή **μτφρδ.** ‘μεταφραστικός δανεισμός’.

Γαλλική. Η αναζήτηση με μόνη τη βραχυγραφία **γαλλ.** έδωσε πολύ περισσότερα αποτελέσματα. Μία δειγματοληπτική εξέταση έδειξε ότι ανάμεσα σε αυτά κυριαρχούν τα σημασιολογικά δάνεια και τα μεταφραστικά δάνεια. Η αναζήτηση με τους όρους **λόγ.** < **γαλλ.** έδωσε στα αποτελέσματα ένα σημαντικό ποσοστό από τα ρήματα που εμφανίζονται στον πίνακα (15 από τα 48)

Ιταλική. Η αναζήτηση με μόνη τη βραχυγραφία **ιταλ.** έδωσε περισσότερα αποτελέσματα. Η αναζήτηση με τους όρους **λόγ.** < **ιταλ.** στο πεδίο Ετυμολογία δεν έδωσε κανένα αποτέλεσμα.

Τουρκική. Η αναζήτηση με μόνη τη βραχυγραφία **τουρκ.** έδωσε 6 λήμματα επιπλέον: κορακιάζω, μπογιατίζω, παίρνω, πίνω, τσιτώνω, ζάφτω. Η αναζήτηση με τους όρους **λόγ.** < **τουρκ.** στο πεδίο Ετυμολογία δεν έδωσε κανένα αποτέλεσμα. (Επισημαίνεται ότι η αναζήτηση με τους ίδιους όρους σε όλο το ληματολόγιο του ΛΚΝ δίνει ως αποτέλεσμα μόνο το λήμμα **σιίτης**).

Γερμανική. Η αναζήτηση για τη γερμανική γλώσσα με τα σύμβολα < και [πριν από τη βραχυγραφία δεν έδωσε αποτελέσματα. Αν αναζητήσουμε στο λεξικό ρήματα που έχουν μόνο τη βραχυγραφική ένδειξη **γερμ.** στο πεδίο της ετυμολογίας, προβάλλονται 31 λήμματα. Τα λήμματα αυτά αποτελούν μεταφραστικά δάνεια από τη γερμανική ή έχουν δανειστεί κάποια από τη σημασίες τους από τη γερμανική (σημασιολογικός δανεισμός).

ⁱ Σκόπιμο είναι το κείμενο αυτό να έχει περιεχόμενο που θα τους κινήσει το ενδιαφέρον κατά την ανάγνωση. Ενδεικτικά, προτείνεται το κείμενο «Οι κορυφαίες στιγμές της τεχνολογίας» από το ένθετο «ΒήμαScience», ΤΟ ΒΗΜΑ, 25-01-2004, Κωδικός άρθρου: B14073H011.

ⁱⁱ Τα άμεσα δάνεια είναι οι λέξεις οι οποίες έρχονται στην αποδέκτρια γλώσσα με τη φωνητική μορφή που έχουν στη γλώσσα προέλευσής τους (λιγότερο ή περισσότερο προσαρμοσμένη) και με την ίδια ή παραπλήσια σημασία. Ο όρος χρησιμοποιείται σε αντιδιαστολή προς τα μεταφραστικά δάνεια και το σημασιολογικό δανεισμό, που χαρακτηρίζονται ως έμμεσες μορφές δανεισμού, στο πλαίσιο των οποίων μία γλώσσα δανείζεται από μία άλλη πρότυπα για το σχηματισμό νέων λέξεων ή σημασίες (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1994: 29-33).

ⁱⁱⁱ Όπως επισημάναμε ήδη, ο εκπαιδευτικός μπορεί να διασφαλίσει το αποτέλεσμα, επιλέγοντας το κατάλληλο κείμενο.

^{iv} Σε αυτή τη φάση, ο εκπαιδευτικός θα αρκестεί στην ανάπτυξη των βραχυγραφιών. Η επεξήγηση των όρων που αντιπροσωπεύουν θα γίνει στη συνέχεια.

^v Από την εισαγωγή του λεξικού, που υπογράφεται από τον Ε. Πετρούνια, μεταξύ άλλων, πληροφορούμαστε ότι: α) οι περισσότερες λόγια προέλευσης λέξεις που περιλαμβάνονται στο ΛΚΝ είναι τέτοιες από ετυμολογική άποψη όχι όμως και ως προς τη χρήση, β) τα μεταφραστικά δάνεια είναι μεταφράσεις ξένων λέξεων, με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην φαίνεται η προέλευσή τους, γ) ο σημασιολογικός δανεισμός συντελείται μέσα από την αλλαγή της σημασίας μιας προϋπάρχουσας λέξης από ξένη επίδραση (σελ. κ'-κα'). Προτείνουμε, επίσης, να αξιοποιηθεί από το δάσκαλο και το Κείμενο «Γλωσσικός Δανεισμός» του Γ. Παπαναστασίου, από τον *Εγκυκλοπαιδικό Οδηγό για τη Γλώσσα*.

^{vi} Στα αποτελέσματα των αναζητήσεων με τη βραχυγραφία αγγλ. στο πεδίο *Ετυμολογία* είναι εξαιρετικά δύσκολο να εντοπιστεί κάποιο λήμμα με τη βραχυγραφική ένδειξη *αντδ*. (α ν τ ι δ ά ν ε ι ο), γιατί στο λεξικό υπάρχουν συνολικά μόλις 8 λήμματα που χαρακτηρίζονται ως αντιδάνεια σχετιζόμενα με την αγγλική γλώσσα. Αν ο εκπαιδευτικός επιθυμεί να εντάξει και τα αντιδάνεια στις υπό διερεύνηση άγνωστες πλευρές του δανεισμού, θα πρέπει να εισαγάγει τον αντίστοιχο όρο αναζήτησης σκόπιμα.

^{vii} Στο περιβάλλον της Σύνθετης Αναζήτησης είναι διαθέσιμος πίνακας που περιλαμβάνει την επεξήγηση των βραχυγραφικών ενδείξεων του Λ.Κ.Ν. που μπορούν να χρησιμεύσουν ως όροι αναζήτησης στο ετυμολογικό πεδίο.

^{viii} Σχετικά με το λόγιο δανεισμό γράφει ο Γ. Παπαναστασίου στον *Εγκυκλοπαιδικό Οδηγό για τη Γλώσσα*: «Ο λόγιος δανεισμός αφορά λέξεις που εισέρχονται στη γλώσσα από μια μερίδα μορφωμένων, οι οποίοι κατέχουν τη γλώσσα που αποτελεί την πηγή του δανεισμού και καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο με τον οποίο θα εμφανίζεται η λέξη αυτή στη δική τους γλώσσα. Πολλές φορές η λέξη προσαρμόζεται στη νέα γλώσσα, όπως συμβαίνει και με τον λαϊκό δανεισμό. Συχνά όμως, επειδή οι μορφωμένοι έρχονται σε επαφή με τις ξένες λέξεις κυρίως μέσω γραπτών κειμένων, επιλέγεται κατά τη διαδικασία του δανεισμού η γραπτή μορφή της λέξης. Είναι η περίπτωση του ορθογραφικού δανεισμού, για την οποία θα μιλήσουμε στη συνέχεια.».

^{ix} Θα επιλέξουν ανάμεσα στις γλώσσες των οποίων οι βραχυγραφίες αναφέρονται στα άρθρα των λεξικών.

^x Στα αποτελέσματα που προβάλλονται για αυτούς τους όρους αναζήτησης δε λαμβάνουμε πάντοτε εξαντλητικό κατάλογο των δανείων μη λόγια προέλευσης από κάθε γλώσσα, αλλά τουλάχιστον λαμβάνουμε τα περισσότερα από αυτά.

^{xi} Σύμφωνα με τις συμβάσεις που εφαρμόζονται στο ΛΚΝ, όταν η βραχυγραφική ένδειξη της δανείστριας γλώσσας ακολουθεί αμέσως μετά την εισαγωγική αγκύλη '[', τότε το λήμμα αποτελεί άμεσο, μη λόγιο, δάνειο από τη γλώσσα αυτή. Το σύμβολο <, προηγείται της βραχυγραφικής ένδειξης, στις περιπτώσεις που προηγούμενες δηλώνεται η ένδειξη λόγ. ή όταν προηγείται η βραχυγραφική ένδειξη μίας άλλης γλώσσας μέσω της οποίας η λέξη-λήμμα έφτασε στην ελληνική. Συνήθως, όταν απουσιάζει κάποιο από τα παραπάνω σύμβολα ([ή <), η βραχυγραφική ένδειξη χρησιμοποιείται για να δηλώσει σημασιολογικό

ή μεταφραστικό δανεισμό. Σπανιότερα, δηλώνει παράλληλη εξέλιξη της ίδιας ρίζας σε άλλη γλώσσα ή πιθανολογούμενη ετυμολογία.